

Liberala misstag i köttkrisens tid (Smedjan 2001 03 15)

av **Jonas Vlachos**, doktorand i nationalekonomi på Handelshögskolan i Stockholm.

Äntligen ifrågasätts EU:s bisarra jordbrukspolitik. Men det beror knappast på den marknadsliberala kritiken mot effektivitetsförluster, utan på veganer och djurrättsanhängare. Deras genomlysning av det moderna jordbruket har avslöjat den romantiserande bilden av öppna landskap. Bidrag till galna kor och djurplågeri kan inte ha någon folklig förankring. Ändå har liberaler mest sysslat med att angripa veganismen. Det gör att man förlorar potentiellt allierade och får mindre styrka mot sina verkliga motståndare.

Att EU:s jordbrukspolitik är en feltänkt skapelse med många bisarra inslag har länge stått klart. Ett system som skapar ett överskott genom att hålla uppe priserna med regleringar och tullar, bara för att sedan betala stöd till de producenter som minskar sin produktion, kan inte vara vettigt – oavsett vad den politiska målsättningen med systemet är. I BSE-smittans fotspår finns dock känslan av att systemet inte är lika orubbligt som det en gång verkade. Men för att förändring ska kunna ske måste kanske skyggglapparna inför oväntade inspirationskällor tas bort.

Jordbruket skiljer sig från de flesta andra branscher genom att mark, en platsbunden resurs, används i produktionen. Detta faktum ligger också bakom jordbrukspolitikens grundläggande dilemma. Alla stöd och bidrag kapitaliseras i markvärdet och priserna drivs upp. Den enskilde bonden blir förmögnare, men så fort en gård överläts ingår subventioner i varje kalkyl för rimlig avkastning. Enda sättet att långsiktigt lyfta lantbrukarnas levnadsstandard på detta sätt är att ständigt låta bidragen växa. Samtidigt innebär varje sänkning av bidragen personlig katastrof för den enskilde bonden. För även om det skulle gå att flytta och söka jobb någon annanstans, lär det bli svårt att komma undan kapitalförlusten på marken. Jordbrukspolitikerna kan med andra ord varken reformeras eller uppfylla sina grundläggande mål.

Nu är dock inte jordbrukarna den enda grupp som riskerar att drabbas av kombinationen sänkta inkomster, arbetslöshet och kapitalförluster. Radhus- och villaägare på ett oräkneligt antal orter runt om i Europa har råkat ut för samma sak när den stora arbetsgivaren lagt ner verksamheten. På något sätt har dock en blandning av lantbruksromantik och matnationalism, ivrigt påhejad av bondeorganisationer och jordbruksdepartement, lett fram till ett starkt stöd för jordbrukspolitikerna – trots alla dess absurda inslag. Normen om de öppna landskapens överlägsenhet har stått över både analys och debatt.

Ända fram till nu. Galna ko-sjukan har fått miljontals människor att välja bort nötkött, med fallande priser och växande berg av osålt kött som följd. I ett läge där EU:s reflexmässiga reaktion tidigare varit stödköp och höjda bidrag, ser de traditionsenligt demonstrerande bönderna ut att mötas av kalla handen. Varken EU-kommissionen eller den allmänna opinionen verkar tycka att böndernas sak är värd att stödja denna gång. Här i Sverige har det till och med kommit krav på att bönderna borde ersätta konsumenterna för riskerna de utsatts för. Ett rimligt – men tidigare otänkbart – krav.

Oacceptabla produktionsmetoder

Vad har då hänt? Har de öppna landskapen förlorat sin attraktionskraft eller har opinionen plötsligt blivit marknadsliberal? Knappast rimliga förklaringar. Vad som snarast hänt är att de argument som djurrättsaktivister och veganer fört fram under lång tid fått fotfäste hos allmänheten. Det moderna jordbruket har genomlysts på ett sätt som gör en romantiserad bild av verksamheten omöjlig. Ett bidragssystem som subventionerar produktionsmetoder som alla i princip finner oacceptabla har därmed sakta men säkert förlorat sin folkliga förankring.

Det inträffade visar på styrkan i moralisk argumentation i förhållande till rena effektivitetsargument. Där striden tidigare stod mellan öppna landskap och den ineffektivitet jordbrukspolitikerna alstrade, står den nu mellan effektivitet och systematiskt djurplågeri. För effektivitetsvurmande liberaler är det nu fritt fram att ställa bättre utbildning, en värdig ålderdom eller ökat bistånd, inte mot öppna landskap, utan mot usel djurhållning. Denna opinionsmässiga revolution hade inte varit möjlig utan det synsätt som alternativgrupperna runt veganrörelsen fört upp på agendan.

Om liberalerna på ett tidigt stadium hade insett styrkan i denna argumentation hade de även kunnat använda sig av den politiskt. Både liberaler och veganer står nämligen närmare varandra i frågan om jordbrukspolitikerna än vad de helst vill erkänna. Veganerna ifrågasätter en verksamhet som i deras ögon är likvärdig med mord. Samtidigt ifrågasätter liberaler principen att staten skall kunna tvinga individen att betala stöd till en verksamhet som denne finner moraliskt förkastlig. Att veganerna har mer långtgående planer för djurhållningen än ett avvecklande av stödssystemen är i liberalt perspektiv faktiskt ointressant.

Trots att det vore fullt möjligt, har knappast någon hört försvara de praktiska konsekvenserna av veganernas ideologi utifrån liberala grunder. I stället har debatten styrts in på frågor om människans och djurens inbördes hierarki, äganderätten och när civil olydnad kan vara på sin plats. Intressanta ämnen, men skendebatter i förhållande till diskussionen om jordbrukspolitiken och dess konsekvenser. Sakfrågan bortdefinieras helt enkelt.

Genom att ensidigt fokusera på en viss typ av principiella frågor, hamnar liberalerna fel i debatten och fungerar i praktiken som beskyddare av status quo. Om de egna parollerna kring mångfaldens positiva effekter på samhällsklimatet tagits på allvar, hade det varit lätt att hitta gemensamma beröringspunkter med många av dagens alternativrörelser. Vi hade då kunnat ha en radikal liberal rörelse i stället för dagens konservativt systembevarande som inte förmår engagera.

Fel strid mot fel motståndare

Samma mönster känns igen i responsen på svenska Attacs grundande. Liberaler har granskat rörelsens stadgar, lusläst dess chatsidor och lyssnat på föreläsningarna – allt på jakt efter protektionistiska och revolutionsromantiska tendenser. Sådana är inte svåra att hitta, men i Attac finns även ett genuint intresse för de fattiga ländernas situation. Svenska Attac är inte samma sak som franska Attac, och de förras medlemmar anser knappast att EU:s handelshinder gentemot dessa länder bör bevaras. Vad som verkade gå liberalerna fullständigt förbi är att EU i samma veva som svenska Attac grundades hade sin framtida handelspolitik gentemot tredje världen uppe till behandling. Så allt medan civil olydnad som politisk metod och Tobinskattens eventuella konsekvenser stod på den intellektuella dagordningen, passade sockerbönder och textilarbetarfack på att ostört lobba fram undantag på undantag i handelsavtalet. Återigen hade liberalerna utkämpat fel strid mot fel motståndare.

Men nu, i och med galna ko-sjukan, finns det kanske en möjlighet att bryta detta förutsägbara mönster. Visst vore det möjligt för konsumentföreträdare, Attac, frihandelsvänner och djurrättsaktivister att enas om det orimliga i att inte låta europeiska konsumenter att få fri tillgång till frigående, BSE-fri boskap från Latinamerika. Lika möjligt vore det för marknadsliberaler och miljöpartister att enas om att det traditionella jordbruksstödet borde avvecklas, inte minst då det försämrar det ekologiska jordbrukets konkurrenskraft.

Det handlar inte om att ge avkall på liberala principer, utan om att inse att det för det mesta finns mer än ett sätt att vara liberal. Genom att med öppet sinne analysera de strömningar som dyker upp i samhället, kan nytta dras av de liberala element som finns i dem. Dessutom är det ett effektivt sätt att bli varse blinda fläckar i det egna synsättet. Hållningen är betydligt mer konstruktiv än att utan eftertanke avfärda frågeställningar och praktiska förslag, bara för att de förs fram av grupper vars verklighetsbeskrivning man inte delar eller förstår.

Annars är risken stor att man spelar de riktiga anti-liberalerna i händerna. För det är väl bättre för en pragmatisk liberal att lyssna på en ideologisk motståndares förslag än att hamna på samma sida som ideologiska hycklare som ropar efter skydd så fort marknadskrafterna inte går deras väg.